

חוות דעת

הורדת גיל הפטור משירות צבאי לבחורי ישיבות לגיל 21

יוחנן פלסנר וגלעד מלאך

הסדר דחיית השירות לבחורי הישיבות מאפשר ללומדים בישיבות לדחות את גיוסם לצה"ל כאשר הם לומדים תורה. לאחר מספר שנות לימוד מקבל תלמיד הישיבה פטור מלא משירות צבאי. בפועל, ההסדר כיום מותיר עשרות אלפי חרדים "כלואים" בישיבות בהמתנה לגיל הפטור, ומקשה על יציאתם לשוק התעסוקה וכל שכן על רכישת השכלה גבוהה.

אנו סבורים שיש להעמיד פטור זה על גיל 21. קביעה זו נשענת על הפוטנציאל הגבוה ליציאת חרדים לעבודה בגיל צעיר, על הפוטנציאל המוגבל לגיוס חרדים לצבא מעבר לגיל 21 וכמו כן שומר על העיקרון שבחורי ישיבה נדרשים לזמן לימוד ארוך יותר מן המשרתים בצה"ל. להלן נפרט.

א. פגיעת ההסדר הקיים בשילוב חרדים בתעסוקה

אחת מארבע התכליות של חוק טל שנחקק בשנת 2002 הייתה שילובו של המגזר החרדי בתעסוקה.¹ הסיבה לכך היא שההסדר ההיסטורי של דחיית השירות יצר שינוי דרמטי באורח החיים החרדי בישראל: מחברה שבה מרבית הגברים עובדים לפרנסתם הפכה החברה החרדית ל"חברת לומדים" שרוב בניה לומדים תורה ואינם עובדים. שינוי זה מייצר קושי כלכלי גדול לחברה החרדית, ומהווה אתגר עצום, שרק הולך וגדל, לכלכלה הישראלית.

ככל שגיל הפטור משירות צבאי גבוה יותר, כך הסיכוי ליציאה לעבודה של גברים חרדים יורד. גיל הנישואין לגברים בחברה החרדית הינו נמוך מאוד (כ-22.5) וגיל הבאת הילד הראשון והשני נמוך בהתאם (כ-23.5, וכ-25 בהתאמה).² המשמעות היא שבמרבית המקרים של יציאת גברים חרדים לעבודה (כיום גיל 24 לפחות), משק הבית שלהם כולל כבר יותר מילד אחד. במצב דברים זה היכולת לצאת להכשרה מקצועית ממושכת או ללימודים אקדמיים הינה נמוכה ופוטנציאל ההשתכרות בהתאם הינו נמוך. במקרים רבים הגבר החרדי יעדיף בשל כך להישאר בכולל ולא לצאת לעבוד כלל.

ואכן, העיכוב ביציאה להשכלה גבוהה ניכר בגיל החציוני המאוחר לסיום תואר אקדמי לגברים חרדים שעומד על פי נתוני הלמ"ס על 31.5, ארבע שנים מאוחר יותר מן הסטודנט הממוצע בישראל, ו-6.5 שנים מאוחר יותר מסטודנטיות חרדיות. לא פלא, שרק כ-300 גברים חרדים סיימו את לימודיהם האקדמיים לתואר ראשון בשנת הלימודים תש"ף

¹ בג"ץ 6427/02 התנועה למען איכות השלטון בישראל ואחרים נ' הכנסת
² נתוני המכון הישראלי לדמוקרטיה. מבוססים על עיבוד נתונים מנהליים של הלמ"ס.

מר אמיר אלשטיין

יו"ר הוועד המנהל

מר יוחנן פלסנר

נשיא

מר ברנרד מרכוס

יו"ר בינלאומי

פרופ' גרהרד קספר

יו"ר המועצה הבינלאומית

חברי הוועד המנהל

פרופ' ורד וניצקי-סרוסי

מר חן ליכטנשטיין

גב' מול מועלם

מר טלי מרידור

עו"ד אבי פישר

ד"ר מיכל צור

מר יוסי קוצ'יק

מר עימאד תלחמי

המועצה הבינלאומית

השופטת רוזלי סילברמן אבלה, קנדה

מר אליוט אברמס, ארה"ב

ד"ר מרטין אינדיק, ארה"ב

גב' אן אפלבוואם, ארה"ב

פרופ' ורנון בוגדנוב, בריטניה

השופטת דורית ביניש, ישראל

השופט סטיבן ברייר, ארה"ב

השופט סלים ג'ובראן, ישראל

ד"ר איימי גוטמן, ארה"ב

ד"ר ג'וזף ג'ופה, גרמניה

פרופ' רונלד דניאלס, ארה"ב

פרופ' משה הלבנטל, ישראל

פרופ' מייקל וולצר, ארה"ב

פרופ' רוברט מנקין, ארה"ב

פרופ' כריסטוף מרקשיס, גרמניה

השופט אברהם סופר, ארה"ב

מר ברט סטפנס, ארה"ב

פרופ' ארווין קוטלר, קנדה

פרופ' יהודה ריינהרץ, ארה"ב

פרופ' גבריאלה שלו, ישראל

סגני נשיא

ד"ר ישי ג'סיין פרס, אסטרטגיה

פרופ' קרנית פלוג, מחקר

פרופ' יובל שני, מחקר

עמיתים בכירים

פרופ' איסמעיל אבו סעד

פרופ' תמר הרמן

פרופ' עמיחי כהן

פרופ' יותם מרגלית

מר אבי ניסנקורן

פרופ' דניאל סטטמן

פרופ' יובל פלדמן

פרופ' מרדכי קרמניצר

פרופ' גדעון רהט

ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר

מייסדים

ד"ר אריק כרמון

ד"ר ג'ורג' שולץ (1920-2021)

המכון הישראלי לדמוקרטיה

(2019/20), המהווים פחות מ-20% מכלל החרדים, גברים ונשים, שסיימו לימודים אלו.³ נתוני הביטוח הלאומי מראים שהיעדר הכשרה איכותית מביא לכך שהתשואה בשכר העובדים החרדים בין הגילאים 25-29 עומדת על 25% בלבד, לעומת למעלה מ-50% בקרב יהודים לא חרדים.

בימים אלו קיבלה הממשלה החלטה על הצבת יעד תעסוקה לשילוב גברים חרדים לשנת 2030 העומד על 70% במידה וגיל הפטור עבורם ירד ל-21. מקבלי ההחלטות הבינו שהמשמעות של אי הורדת גיל הפטור הינה שילוב חרדים ברמה נמוכה יותר, והיעד במקרה זה יעמוד על 65%.⁴ על פי חישוב שערכנו בהסתמך על יעדים דיפרנציאליים אלו, משמעות אי הורדת גיל הפטור היא פחות 10,000 עובדים חרדים בשנת היעד ופגיעה מצטברת בתוצר של 14.5 מיליארד שקלים בעשור הקרוב (במונחי פריון עכשוויים לעובד חרדי). להערכתנו הפגיעה תהיה חמורה אף יותר כיוון שהאפשרות לצאת לעבודה בגיל צעיר תביא להכשרה מקצועית ואקדמית טובה יותר ובהתאם לשכר ולתוצר גבוהים יותר מאשר כיום.

ההשפעה על הורדת גיל הפטור על יציאת גברים לעבודה צפויה להיות גדולה. סקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה בקרב גברים חרדים צעירים בגילאי 18-30 העלה שלהורדת גיל הפטור לגיל 21 צפויה להיות השפעה ניכרת על יציאה מוקדמת לעבודה של צעירים חרדים בגילאי 21-23 בהיקף שבין 20%-33% (4,200-6,900 חרדים עובדים).⁵

קבלת פטור בגיל 21 לבחורי הישיבות תאפשר לצעירים חרדים רבים לפנות ללימודים גבוהים משמעותיים ולתעסוקה איכותית כאשר עול המשפחה עדיין לא מכביד עליהם.

ב. פוטנציאל השירות בגילאים מבוגרים

מרבית החרדים המתגייסים לצה"ל עושים זאת בגיל צעיר, לפני גיל 21, גיל הפטור המוצע. בשנת 2017 היה שיעור המתגייסים לצה"ל בגילאי 18-20 מכלל החרדים המתגייסים, 69%, לעומת 21% מגילאי 21-23 ו-10% בלבד מגילאי 24-27. ניתן לראות שרוב מוחלט של המתגייסים (כ-70%) עושה זאת בגיל צעיר ויש מתאם מובהק בין גיל לבין פוטנציאל שירות.⁶ גיל הפטור עצמו לא מהווה פקטור למוטיבציה לשירות והראיה היא שיש כאלו שפונים לשירות גם אחרי.

³ https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2021/199/06_21_199b.pdf

⁴ החלטת ממשלה בדבר שינויים מבניים שיעלו לדיון במסגרת הדיונים על התכנית הכלכלית לשנים 2021-2022 שהתקבלה ב-2.8.2021.

⁵ הסקר נערך בקרב מדגם מייצג של 484 חרדים על ידי מכון הסקרים החרדי אסקריא ובליווי אור ענבי וגלעד מלאך מהמכון הישראלי לדמוקרטיה. הערכת ההשפעה הגבוהה יותר ניתנה כאשר הנשאלים השיבו ביחס לסביבתם והנמוכה יותר כאשר הם נשאלו ביחס לעצמם.

⁶ גלעד מלאך ולי כהנר (2018). שנתון החברה החרדית בישראל 2018. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

המכון הישראלי לדמוקרטיה

בסקר המכון הישראלי לדמוקרטיה שנערך בקרב צעירים חרדים, השיבו 80% מאלו מהם ששירתו בצה"ל שהחלטתם לשרת בצה"ל לא היתה משתנה גם אם גיל הפטור היה יורד לגיל 21.⁷

מן הנתונים הללו ניתן לראות שלהורדת גיל הפטור לגיל 21 לא תהיה השפעה שלילית משמעותית על מספר המשרתים החרדים. רובם המוחלט היו מתגייסים בכל מקרה ובגיל צעיר יותר מגיל הפטור. ישנו פוטנציאל מתגייסים גם מעבר לגיל 21 ולאחר קבלת גיל הפטור אך הגיוס עצמו מושפע מתנאי השירות ומרמת ההכשרה לה זוכים המשרתים ולא מגיל הפטור.

מחקר עומק שנעשה על שירות חרדים בצה"ל הצביע על דפוסי שירות שונים של חרדים צעירים ומבוגרים. הצעירים (עד גיל 21) פונים לשירות קרבי (או תומכי לחימה) והמוטיבציות שלהם לשירות הינן בעיקר חברתיות. המבוגרים יותר פונים לשירות טכנולוגי (מסלולי שח"ר) במטרה ליצור לעצמם אופק תעסוקתי עתידי.⁸ המסקנה העולה מכך היא שהיכולת לגייס חרדים מעבר לגיל 21 טמונה ביצירת מסלולים והכשרה מקצועית הולמת למשרתים המבוגרים והיא איננה קשורה לגיל הפטור.

ג. הפגיעה בשוויון

החל משנת 2015 קוצר משך השירות הצבאי לגברים בישראל מ-36 ל-32 חודשים, וכיום צעירים לא חרדים משתחררים מצה"ל זמן קצר לפני שהגיעו לגיל 21 (תלוי במועד הגיוס). החל מיולי 2024 ירד משך השירות ל-30 חודשים. הצבת גיל 21 כגיל פטור לצעירים חרדים מעמידה אותנו על גיל מאוחר יותר מן הגיל בו מסיימים את שירותם הצבאי צעירים שאינם חרדים. הקביעה העקרונית העומדת בבסיס מועד זה היא שדרך המלך הינה שירות צבאי של 30-32 חודשים ומי שאיננו בוחר ללכת בדרך זו נדרש ללמוד בישיבה במשך 36 חודשים. תפיסה דומה הונהגה בעבר בצרפת, בגרמניה ובשווייץ שבה הפונים לשירות אזרחי נדרשו לשירות ארוך במעט מאלו שפנו למסלול הצבאי, התובעני יותר.⁹

גיל הפטור עמד בעבר על גילאים גבוהים יותר כיוון שהוא "הוצמד" לגיל הפטור משירות מילואים. בעשורים הראשונים לקום המדינה עמד גיל הפטור ממילואים על 54 ובהתאם גיל הפטור לבחורי ישיבות. עם השנים ירד גיל הפטור ממילואים ל-40 והוא ירד באופן דומה גם לבחורי ישיבות. בשנות האלפיים הבינו מקבלי ההחלטות בממשלה את הבעיה הכלכלית הנובעת מגיל פטור גבוה ואת העובדה שגיל גבוה זה לא מביא לגיוס חרדים בפועל וכך הורידו אותו בהדרגה עד לגיל 24 (ובאופן חד-פעמי לגיל 22, בשנת 2013).

⁷ ראו לעיל בהערה 5.

⁸ אסף מלחי (2017). צבא התעסוקה לחרדים. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

⁹ יגיל לוי, "מה יכולה ישראל ללמוד מן השירות האזרחי בגרמניה", בתוך: שירות חובה או חובה לשרת? תרחישים של שירות אזרחי חובה בישראל (עורך: יגיל לוי). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 16-37.

המכון הישראלי לדמוקרטיה

ביטול "ההצמדה" לגיל הפטור ממילואים נעשה גם בשל שינוי מודל המילואים בישראל. הרמטכ"ל יגאל ידין, טען בשנות החמישים של המאה העשרים ש"אזרח הוא חייל בחופשה שנתית של אחד עשר" ושיקף בכך תפיסה ומציאות חיים. כיום משרתים במילואים רק אחוזים בודדים מן המשרתים בשירות סדיר ולפיכך אין טעם בקביעה שעל בחורי הישיבות ייאסר לעבוד כל עוד מקביליהם עושים מילואים.

ההצמדה הראויה לטעמנו הינה למשך השירות הסדיר ולפיכך הצעתנו קובעת בצורה ברורה שמשך החיוב להישאר בישיבה יהיה ארוך יותר מאשר משך השירות של המשרתים בצבא. הקביעה בגיל 21 מאזנת בין תביעה זו לבין הבנת הגיל הריאלי שבו חרדים פונים לשירות צבאי (לפני גיל זה) ולשילובם הנדרש בתעסוקה.

החלופה של הותרת גיל 24 כגיל פטור הינה שרירותית, שכן אין סביב גיל זה אירוע האמור להשפיע על גיוס חרדים או על כניסתם לעבודה. בהשוואה למשך השירות הצבאי הזמן הנדרש ללימוד בישיבה הינו למעלה מכפול. **מנתוני המתגייסים אנו רואים שדרישה זו לא מביאה בפועל לעלייה משמעותית במספר המתגייסים אך יש לה השפעה שלילית על שילוב חרדים בתעסוקה בכלל ובתעסוקה איכותית בפרט.**

בראייה כוללת של התיקון לחוק שירות ביטחון, ההצעה שהונחה על שולחן הממשלה הינה שוויונית יותר מזו שנפסלה על ידי בית המשפט העליון. השוויוניות מתבססת על הצבת יעדים עולים קבועים בחוק, על סנקציות כלכליות במקרה של אי עמידה ביעדים ועל ביטול החוק במקרה של אי עמידה מתמשכת ביעדי החוק. אנו סבורים שניתן היה אף להגביר את השוויון באמצעות קצב מהיר יותר של עלייה ביעדי הגיוס ובסנקציות כלכליות משמעותיות יותר הממוקדות בגילאים הצעירים. מהלך משלים לשוויון בנטל הינו העלאת התגמול לכלל המשרתים, צעד שעשוי להגדיל גם את המוטיבציה של חרדים לשרת בצה"ל.

הורדת גיל הפטור לגיל 21 לא תפגע בחתירה זו לשוויון באשר היא משמרת את העיקרון שבו בחורי ישיבות נדרשים למשך לימודים ארוך יותר מן המשרתים בצה"ל. אך היא תהיה ללא ספק שוויונית יותר ביחס לשילוב חרדים בתעסוקה ובנשיאה בנטל הכלכלי.